

شفاف سازی نابسامانی سیاست‌های قومی در ایران مرزها و برادری

ترجمه: امید شکری

دکتر برندا شيفر

دولت‌های قومی می‌باشند مثل دولت تاجیکستان یا دولت قزاقستان به عنوان مثال وجود یک دولت قومی در افغانستان بیانگر وجود یک قوم افغانی است غافل از اینکه گروه‌های قومی زیادی غیر از افغان‌ها در افغانستان زندگی می‌کنند اکثر آمریکایی‌های نمی‌دانند که ایران یک کشور چندقومیتی است. به جرأت می‌توان گفت که نصف بیشتر ساکنان تهران در خانه‌هایشان به زبانی غیر از زبان فارسی تکلم می‌کنند وجود یک مرز سیاسی برای مردمی که ما بین دو کشور مجزا از لحاظ سیاست و فرهنگ قرار گرفته‌اند با وجود این جدایی سیاسی هویت مشترک خویش را حفظ کرده‌اند برایم سؤال برانگیز بود جهت تألیف این کتاب به جمهوری آذربایجان مسافرت‌هایی داشتم در راه تکمیل تحقیقاتم از اندیشه‌ها و افکار پروفیسور نصیب نصیب‌لی (سفیر سابق جمهوری آذربایجان در ایران) استاد دانشگاه خزر استفاده کردم. اغلب محققین بر این عقیده هستند که دولت ایران سعی می‌کند تا نشان دهد که گروه‌های مختلف قومی در اصل احساس ایرانی بودن اشتراک عقیده دارند.

بر خلاف عقیده و نظر آنها هویت از دیدگاه من یک ویژگی متغیر است هر گروه می‌تواند از یک طریق احساس هویت کند اکثر مردم دارای هویت‌های گوناگونی هستند ممکن است فردی دارای هویت خانوادگی، هویت منطقه‌ای، هویت مذهبی، و... باشد.

آیا می‌توانید اطلاعات کلی در مورد این کتاب ارائه دهید.

شيفر: کتاب توسط دانشگاه هاروارد و MIT چاپ شده و بیان‌کننده مسائل مرتبط با فرهنگ آذربایجان، تاریخ و مسئله سیاست‌های قومی در ایران می‌باشد بسیاری از آذربایجانی‌های مقیم آمریکا یا اصالتاً از جمهوری آذربایجان و یا از آذربایجان جنوبی هستند مطالعه کتاب فوق فرصت مغتنمی خواهد بود تا فرزندان آنها با تاریخ معاصر آذربایجان آشنا شوند.

در کتاب هویت مشترک آذربایجانی‌ها در مسائلی چون (اسلام، ترک بودن، منطقه‌ای و...) روابط ایران و آذربایجان، توسعه آذربایجان و... مورد بحث و بررسی قرار گرفته است معتقدم که استقلال جمهوری آذربایجان احساس هویت قومی آذربایجانی‌ها در ایران را افزایش داده

دکتر برندا شيفر^۱ استاد دانشگاه هاروارد و رئیس بخش تحقیقات مرکز مطالعات دریای خزر دانشگاه هاروارد می‌باشد عمده تحقیقات و تألیفات ایشان در زمینه مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی در منطقه قفقاز و آسیای میانه بوده که در این میان مسائل موجود در جمهوری آذربایجان و هم چنین اقلیت آذربایجانی در ایران، سیاست‌های قومی ایران، روابط ایران و روسیه، سیاست خارجی ایران، سیاست ایران در آسیای میانه و قفقاز و سیاست ایران در قبال مناقشه قره‌باغ کوهستانی از اهمیت خاصی برخوردار است وی به زبانهای ترکی، روسی و عبری تسلط کامل دارد از کتابهایی که وی تألیف کرده می‌توان به کتابی با عنوان «Borders and Brethren» (مرزها و برادری) در زمینه مسائل آذربایجان اشاره کرد. اکثر مقالات و نوشته‌های دکتر برندا شيفر در نشریات معتبر اروپایی و آمریکایی چون لوس آنجلس تایمز، وال استریت ژورنال، اینترنشنال هرالدری و... به چاپ رسیده است. کتاب مرزها و برادری وی توسط دانشگاه هاروارد و هم چنین انستیتو تکنولوژی ماساچوست «MIT» منتشر شده است. وی در مصاحبه‌ای بخاطر چاپ کتاب مرزها و برادری دیدگاه‌های خویش را بیان کرده که جهت آشنایی دانشجویان عزیز با تاریخ معاصر آذربایجان چکیده‌ای از مصاحبه‌ای وی تقدیم می‌گردد.

از تقسیم آذربایجان ما بین ایران و روسیه ۱۵۰ سال می‌گذرد اما بنا بر عقیده خانم شيفر مردم آذربایجان هنوز هم هویت قومی خویش را حفظ کرده‌اند وی در کتاب فوق هویت مشترک آذربایجان‌ها را از زمان پیروزی انقلاب اسلامی در ایران تا زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق و استقلال جمهوری آذربایجان (۱۹۷۹-۲۰۰۰) بررسی می‌کند.

برندا شيفر: کتاب مرزها و برادری رساله دکترای من بوده است قبل از شروع کار تحقیقاتی بارها در نوشته‌ها و مصاحبه‌هایم این مورد را خاطر نشان کرده‌ام که مرزهای قومی و سیاسی بین قفقاز، آسیای میانه و خاورمیانه شبیه هم نیستند برای هر فردی که در آذربایجان زندگی می‌کند این امر قابل درک بوده ولی از نظر یک فرد غربی دولت‌های منطقه اکثراً

- در بهار ۱۹۹۲ در بحبوحه مناقشه قره‌باغ تهران قراردادهای مهمی را در زمینه انرژی با ارمنستان به امضا رسانید و به عنوان تأمین‌کننده اصلی انرژی ارمنستان درآمد
- آذربایجانیه‌ها توسط رسانه‌های عمومی مورد تحقیر واقع می‌شوند. رسانه‌ها با استفاده از قدرت خویش درصدد این بودند تا این تفکر را به آنها القاء کنند تا برای رسیدن به پیشرفت و موفقیت مجبور هستند خود را با فرهنگ فارس تطبیق دهند
- اکثر آمریکایی‌ها نمی‌دانند که ایران یک کشور چندقومیتی است. به جرأت می‌توان گفت که نصف بیشتر ساکنان تهران در خانه‌هایشان به زبانی غیر از زبان فارسی تکلم می‌کنند.

داخلی ایران در اتخاذ مواضع ایران در بحران قره‌باغ خیرداد علیرغم اعلام ایران مبنی بر بی‌طرفی در بحران قره‌باغ اظهار نظر یک مقام رسمی با موضع دولت ایران که خود را حامی دولت‌های مسلمان اعلام کرده بود. در تضاد بود از شواهد امر چنین برمی‌آمد تا ایران ترجیح می‌داد که جمهوری آذربایجان گرفتار کشمکش با ارمنستان باشد. تا نتواند بر آذربایجان‌های ایران تأثیر گذار باشد شاید بهترین امر برای اثبات این ادعا اعلام مکرر رضایت دولت ارمنستان از نقش ایران در حل مناقشه قره‌باغ و اولویت دادن ایران نسبت به سایر میانجی‌ها برای حل این مناقشه بود.

در بهار ۱۹۹۲ در بحبوحه مناقشه قره‌باغ تهران قراردادهای مهمی را در زمینه انرژی با ارمنستان به امضا رسانید و به عنوان تأمین‌کننده اصلی انرژی ارمنستان درآمد در همان حین و در هنگام افتتاح پل روی رودخانه آراز (ارس) نخست وزیر و معاون رئیس جمهور ارمنستان گائیک آرتونیان به نقش ایران در تنگنا قرار دادن جمهوری آذربایجان اشاره کرد او گفت: که افتتاح این پل به تثبیت موقعیت اقتصادی و سیاسی ارمنستان منجر خواهد شد در نهم ماه می ۱۹۹۲ نیروهای ارمنی شهر شوشا را که یکی از نقاط سوق الجیشی بود تصرف کردند در همان حین روسای جمهور ارمنستان و جمهوری آذربایجان در مذاکرات به اصطلاح صلح در تهران مشغول مذاکره بودند تصرف شوشا آذربایجان را مجبور ساخت تا معاهده آتش‌بس را در ۲۹ مارس ۱۹۹۲ امضا کند این امر برای آذربایجان بسیار ناخوشایند بود.

شاید بهترین دلیل برای عدم بی‌طرفی ایران این واقعیت بود که نیروهای ارمنی پیوسته از نقش ایران در مراحل مذاکره ستایش می‌کردند و از برتری تهران نسبت به سایر میانجی‌ها سخن می‌راندند آنها تمایل داشتند نیروهای ایرانی به عنوان نیروهای حافظ صلح در مرز ارمنستان و آذربایجان و منطقه نخجوان مستقر شوند بنا به گفته لئون ترپتروسیان، رئیس جمهور وقت ارمنستان ایران مجبور بود در بحران قره‌باغ بی‌طرفی خود را حفظ کند در قبال عملکرد دولت ایران بسیاری از آذربایجانی‌های ایران همبستگی خود را با جمهوری آذربایجان در مناقشه قره‌باغ اعلام کردند و همکاری ایران و ارمنستان را در طی این مناقشه مورد انتقاد قرار دارند در

است و در پی این طغیان هویت‌جویی اخباری از فعالیت فعالان آذربایجانی جهت احقاق حقوق سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خویش به گوش می‌رسد. هر دو طرف از لحاظ قومی به عنوان آذربایجانی شناخته می‌شوند. یکی از پیشرفت‌های بسیار مهم ایجاد ارتباط رسمی و مستقیم بین جمهوری آذربایجان و استان‌های مجاور می‌باشد در این ارتباط دولت مرکزی کمترین تأثیر را داشت در کنار این فعالیت‌ها اسناد همکاری علمی و فنی (تبادل استاد و دانشجو) به امضای روسای دانشگاه تبریز و آکادمی علوم آذربایجان، دانشگاه خزر و دانشگاه دولتی باکو رسید در فاصله سالهای ۹۳-۱۹۹۲ کمک‌های بشر دوستانه مستقیماً از استان‌های آذربایجان به آوارگان منطقه قره‌باغ ارسال می‌شد در ماه ژوئن ۱۹۹۴ از طرف آذربایجان غربی، اردوگاه آوارگان در نخجوان تأسیس شد در سپتامبر ۱۹۹۴ نیز از طرف آذربایجان شرقی اردوگاه مشابهی در جمهوری آذربایجان احداث گردید در این بین نمایندگان مجلس از جمله ابراهیم صراف سعی کردند تا استان آذربایجان غربی برای کمک‌رسانی به آوارگان جمهوری آذربایجان مستقل از گمرک ایران عمل کنند. در میان مردم آذربایجان شمالی ما بین سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ یک حس قوی برای برقراری ارتباط با هم‌زبانان و هم‌نژادان خویش در ایران بوجود آمد در هنگام سلطه شوروی بر آذربایجان این حرکت‌ها با شدیدترین اقدامات مواجه می‌شد.

نظر شما در مورد سیاستهای ایران در قبال جمهوری آذربایجان در کتاب چگونه منعکس شده است.

شیفر: تهران نسبت به تکوین احساس هویت قومی آذربایجان حساسیت خاصی نشان داده است دیگر اینکه از باکو به عنوان یک منبع پتانسیل برای آذربایجان‌های ایران جاذبه‌ای خاص دارد واهمه دارد در اوئل دهه ۹۰ همسانی فعالیت‌های سیاسی آذربایجان‌های ایران و تأثیر آن در منطقه قفقاز زنگ خطر را برای ایران به صدا درآورد ایران از تأسیس یک جمهوری مستقل که منجر به افزایش احساس هویت‌جویی اقلیت آذربایجانی در ایران شود بسیار نگران بوده و همین امر باعث شد سیاست خاصی از سوی دولت ایران در قبال مناقشه قره‌باغ کوهستانی اتخاذ شود. محمود واعظی معاون وزیر امور خارجه ایران از نقش بسیار مهم تحرکات

۲۵ می ۱۹۹۲ دانشجویان دانشگاه تبریز شعار بر مرگ ارمنستان را سر دادند آنها با مخاطب قرارداد دولت ایران، سکوت مسلمانان را در قبال نسل کشی نیروهای ارمنی محکوم کردند در ۱۳ آوریل ۱۹۹۳ دانشجویان دانشگاه تهران با تجمع در مقابل سفارت ارمنستان حمایت خود را از مردم جمهوری آذربایجان اعلام کردند. نشریات محلی نیز با نوشتن مقالات متعدد حمایت خویش را از آذربایجان ابراز داشتند ایران از تبادل کالا بین استانهای آذربایجان و جمهوری آذربایجان استقبال کرد زیرا این مبادله فرصت خوبی برای نفوذ ایران در جمهوری آذربایجان و منطقه قفقاز بود اواخر سال ۱۹۹۲ ایران از تأسیس کنسولگری آذربایجان علیرغم توافق قبلی در تبریز ممانعت کرد در حالی که کنسولگری خود را در نخجوان افتتاح کرد دولت ایران هر تعبیری از هویت قومی را تهدیدی بر علیه مصالح خویش می‌پندارد در حالی که اکثر آذربایجانیها در ایران حقوق ابتدایی و اولیه خویش را از قبیل حق خواندن و نوشتن بزبان مادری و حقوق قومی خویش را می‌خواستند احقاق حقوق فرهنگی آنها به منزله نفی هویت ایرانی محسوب نمی‌شود. خاتمی از افزایش هویت قومی در آذربایجان و کردستان آگاه بود و به بهترین شکل در مبارزه انتخاباتی از آنها بهره گرفت. وی به مردم وعده داد که پس از رسیدن به مقام ریاست جمهوری قانون اساسی را اجرا خواهد کرد و آنها خواهند توانست به حقوق پایمال شده خویش دست یابند در حالی که وی به هیچیک از وعده‌های خویش جامه عمل نپوشانید.

کدام جنبه ناسامانی سیاست‌های قومی ایران در کتاب ذکر شده است؟

استقلال جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۹۱ چالش هویت‌طلبی آذربایجانیهای ایران را به همراه داشت. این امر بیانگر این مورد بود که باید به مطالبات آذربایجانیها بعنوان اقلیت قابل اعتنا پاسخ مثبت داد و نکته مهم را مدنظر قرار داد که آذربایجانیها نزدیک به یک سوم جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند.

بسیاری از امور مرتبط با حقوق فرهنگی آذربایجانیها پس از استقلال جمهوری آذربایجان مطرح شد فعالیت دانشجویان و فعالین فرهنگی آذربایجانی که در دستگاه حکومتی صاحب منصب نبودند از تغییرات اجتماعی و سیاسی جدیدی خبر می‌داد.

همزمان در مجلس نیز تلاشیهای هر چند ناچیز برای احقاق حقوق آذربایجانیها انجام شد نمایندگان علاوه بر مطرح کردن مشکلات آذربایجان مشکلات سایر آذربایجانیها را در استانهای دیگر مطرح می‌کردند. در جولای ۱۹۹۳ ابراهیم صراف یکی از نمایندگان از دولت مرکزی بخاطر انتصاب تعداد بسیار زیادی از مدیران غیر بومی در استانهای آذربایجان انتقاد کرد و این امر را نوعی تبعیض دانست. هم‌چنین آنها با تصویب برخی قوانین تلاش کردند تا امر برقراری ارتباط استانهای هم‌جوار

با جمهوری آذربایجان سهل و آسان شود. آنها اعتراض خویش را نسبت به عملکرد ارمنستان در بحران قره‌باغ ابراز داشته و تعدیل روابط ایران و ارمنستان و حمایت از جمهوری آذربایجان را خواستار شدند.

در ۶ آوریل ۱۹۹۳ محمد علی‌نژاد سرخانی نماینده تبریز بیانیهای را به تصویب رسانید که ضمن محکوم کردن حمله ارمنستان، دولت ایران را ملزم به همکاری و حمایت جمهوری آذربایجان کرد در این بیانیه کمک روسیه به ارمنستان برای حمله به آذربایجان و جنایات مرتکب شده در سال ۱۹۲۰ توسط هنگ نهم ارتش سرخ را در آذربایجان مقایسه شده بود.

در ۱۳ آوریل ۱۹۹۳ کامل عابدین‌زاده نماینده مردم خوی در مجلس اقدامات ضدانسانی و ضدنژادی ارمنستان را در قبال جمهوری آذربایجان محکوم کرد.

استقلال جمهوری آذربایجان زمینه را برای احیاء هویت‌جویی آذربایجانیها در هر دو طرف رود آراز فراهم کرد. هرچند در این میان تفاوتهای بین هر دو طرف از لحاظ فرهنگی، اقتصادی و ... است. در مصاحبه‌هایی که فعالین فرهنگی هر دو طرف انجام می‌دادند چنین برمی‌آمد که وضعیت این منطقه به وضعیت آلمان شرقی و غربی تشبیه شده بود. اوائل دهه ۱۹۹۰ بسیاری از آذربایجانیهای آن دسته از رسانه‌هایی که لهجه آنرا به مسخره می‌گرفت و با استفاده از این رسانه‌ها ترک را به عنوان بی‌فرهنگ می‌شناساند مورد انتقاد قرار دادند. اخبار مرتبط به آذربایجانیها سانسور می‌شد فعالین آذربایجانی بارها از این عملکرد شونیستی و نژادپرستانه رسانه‌ها نفرت خویش را ابراز کردند و در راه احقاق حقوق ابتدایی پایمال شده خویش تلاش و کوشش بسیاری کردند. این تلاشها به افزایش غرور قومی آنها منجر شد با وجود اینکه آذربایجانیهای بسیاری در دستگاه حکومتی صاحب‌منصب بودند ولی باز هم آذربایجانیها توسط رسانه‌های عمومی مورد تحقیر واقع می‌شوند. رسانه‌ها با استفاده از قدرت خویش درصدد این بودند تا این تفکر را به آنها القاء کنند تا برای رسیدن به پیشرفت و موفقیت مجبور هستند خود را با فرهنگ فارس و قوم پارس تطبیق دهند یا به اصطلاح Persainize شوند.%

عنوان اصلی کتاب:

Borders and Brethren: Iran and Challenge of Azerbaijani Identity

مرزا و برادری: ایران و چالش هویت آذربایجانی
پانوش:

1-Brenda Shaffer

2- Massachusetts Institute of Technology

منبع:

www.bcsia.ksg.harvard.edu/publication